

Wrocław, 18 listopada 2017 r.

Prof. dr hab. Andrzej Czajowski
Instytut Politologii
Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Siergieja Łuniowa

pt. *Ewolucja systemu wyborczego Federacji Rosyjskiej w latach 1993 – 2013 –
kontekst obwodu kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej.*

Przedstawiona do zaopiniowania praca napisana jest w języku rosyjskim. Zawiera polskie tłumaczenie strony tytułowej, spisu treści oraz polskie i angielskie streszczenie. W tym układzie brakuje angielskiego tłumaczenia strony tytułowej i spisu treści.

Doktorant podjął temat trudny, bo zgrany, oklepany, a przy tym wymagający nieustannej uwagi, nieustannego do niego powracania. Wybory parlamentarne, prezydenckie, samorządowe odbywają się ciągle, są jednym z trzech głównych zjawisk politycznych (obok wojny i stanowienia prawa). Jakość systemów wyborczych, wybory i ich konsekwencje pozostawać więc muszą w centrum zainteresowań politologii. Rezultaty wysiłku Doktoranta oceniam pozytywnie, w dolnych granicach skali.

Praca liczy 280 stron, z czego 75 przypada na rozdział teoretyczno-metodologiczny, 29 – na omówienie systemów wyborczych w Rosji porewolucyjnej i ZSRR, 21 – omówienie formowania się współczesnego systemu wyborczego w Rosji, 30 – na omówienie funkcjonowania rosyjskiego systemu wyborczego na poziomie federalnym i jego politycznych rezultatów, 59 – na omó-

wienie funkcjonowania systemu wyborczego w obwodzie kaliningradzkim. Wprowadzenie zajmuje 10 stron, Zakończenie – 5 stron, streszczenia po polsku i angielsku – 14 stron. Do pracy załączone są tabele z wynikami wyborów w obwodzie kaliningradzkim. Tytułowy kontekst zajmuje więc około 80 stron (łącznie z prawie 30 stronami, które znalazły się w rozdziale pierwszym i kilkoma w ostatnim). To, co znajduje się w owym kontekście, wypełnia o około 20 stron mniej.

Bibliografia zawiera 265 pozycji, z czego 160 tytułów monografii i artykułów naukowych, 98 nazw aktów prawnych, 4 tytuły tekstów publicystycznych. Spośród 160 pozycji literatury blisko 60 odnosi się bezpośrednio do problematyki systemów wyborczych. Oprócz tego Doktorant wykazał 4 tytuły periodyków i gazet, podając wyłącznie ich numery i daty wydania. Wymienił także 30 adresów stron internetowych, czego nie można traktować jako pozycji bibliograficznych. W pracy widnieje 453 przypisów, w większości sporządzonych nieprawidłowo. Brakuje w nich pełnych danych, numerów stron, miejsca publikacji aktów prawnych, czyli dzienników urzędowych. Doktorant ograniczył się do podania adresów stron internetowych.

Moje wątpliwości, wręcz sprzeciw, wywołuje teza zawarta w tytule dysertacji, iż w latach 1993-2013 w Rosji zachodziła ewolucja systemu wyborczego. Uważam, podzielając dominującą ocenę rosyjskiego systemu wyborczego, że w tym okresie zachodziły procesy regresywne, czyli inwolucja jako odwrotność ewolucji. Wyrażało się to postępującym ograniczaniem obywatelom dostępu do wolnych wyborów. Doktorant nie odniósł się do krytyki takich zmian w systemie wyborczym, formułowanej zarówno w samej Rosji, jak i poza jej granicami. Podobnie, bezrefleksyjnie, nie uwzględniając stanowisk wyrażanych na ten temat, twierdzi, że Rosja jest państwem demokratycznym (s. 21, 250). Ma do tego prawo, ale w pracy naukowej nie powinien wygłaszać poglądów *ex cathedra*, pomijając wypowiedzi innych. Właściwym miejscem ku temu jest trybuna polityczna, niezależnie czy na wiecu, czy przy stoliku kawiarnianym. Zamiast użyć

słowa „ewolucja”, można było posłużyć się słowem „zmiany” i ocenić, według jakichś kryteriów, które były pozytywne, a które negatywne? Czy zmiana systemu mieszanego na proporcjonalny, a następnie powrót do mieszanego to ewolucja? Chyba jedynie w znaczeniu ekwilibrystyki gimnastycznej. Zresztą sam Doktorant opowiada się za systemem większościowym i powrót do systemu mieszanego przyjął z zadowoleniem. Tezę o ewolucji da się podtrzymać jedynie wtedy, kiedy ewolucji nadamy znaczenie rozrostu ilościowego aktów prawnych, bo to faktycznie następowało.

Doktorant przytoczył na stronach 36-37 siedem kryteriów (nie dokumentując tego przypisem), które proponuje się uwzględniać przy wyborze systemu wyborczego, aby można go było ocenić jako demokratyczny. Szkoda, że w dalszej części pracy do tego wyraźnie się nie odwoływał. A przecież w dysertacji ujawnia się Jego zróżnicowany stosunek do zmian. Niekiedy jest on pozytywny, niekiedy krytyczny, czasami nie zajmuje stanowiska, ograniczając się do zreferowania jakiegoś stanu rzeczy lub zmiany, a czasami wypowiada się niejednoznacznie. Na przykład na stronie 186 pisze, że po „znanych akcjach protestu 2011 r. rosyjskie ustawodawstwo zostało zliberalizowane, co znowu doprowadziło do gwałtownego wzrostu liczby partii”. Czy to źle, czy dobrze? Czy słusznie ludzie wyszli na ulicę? Czy antyliberalne ustawy wyrażały doskonalenie systemu, czyli ewolucję? Doktorant zdaje się mieć mieszane uczucia na ten temat, gdyż sceptycznie odnosi się do nadmiernej ilości partii. Zadawała się przy tym barierą, którą nazywa „filtrem” mającym chronić przed szkodliwym mnożeniem się partii. I tutaj, w celu uzasadnienia takiego stanowiska mógłby nawiązać do drugiego z kryteriów demokratycznego systemu wyborczego wymienionych na stronie 36 i odpowiedzieć na pytanie, czy dana zmiana „pomniejsza rozdrobnienie elektoratu” dostatecznie, nadmiernie czy za mało? Uwaga ta dotyczy także oceniania wszelkich innych zmian. Gdyby Doktorant odwoływał się przy ich ocenie do katalogu kryteriów ze stron 36-37, wyjaśniając przy tym dlaczego Je-

go zdaniem dana zmiana spełnia ten czy ów warunek lub go nie spełnia, praca zyskałaby na jakości.

Wstęp został skonstruowany poprawnie, a zawarte w nim treści odpowiadają podstawowemu standardowi wymaganemu od tej części pracy. Jest w nim uzasadnienie podjętego tematu, krótkie omówienie literatury przedmiotu, przedstawione zostały cele badawcze, zastosowane metody badań i struktura pracy. Najbardziej wartościowy fragment Wstępu stanowi kilkanaście celów przedsięwzięcia, przekonująco i trafnie określonych. Cele te Doktorant w większym lub mniejszym stopniu osiągnął. Moje zastrzeżenie odnosi się do osiągnięcia celu, jakim miało być wykrycie zależności między systemami politycznym, partyjnym i wyborczym. Zależności takich Doktorant nie zbadał, nie ujawnił, ograniczając się do arbitralnego stwierdzenia, że wpływ systemu wyborczego na polityczny był nieznaczący zarówno na poziomie federalnym, jak i kaliningradzkim. Było to niemożliwe z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze temu trzeba by było poświęcić odrębne opracowanie, a po drugie, badania w tym kierunku utrudniał brak odwołania się do metody analizy systemowej, mimo że Doktorant we Wstępie zadeklarował jej zastosowanie. Posługiwanie się słowem system, bezkrytyczne przytoczenie kilku definicji systemu wyborczego, partyjnego i politycznego oraz stwierdzenie, że one na siebie wpływają – to bardziej niż stanowczo za mało, aby można było mówić o analizie systemowej. A do tego właśnie rzecz się ogranicza.

Ten niedostatek obniża wartość rozdziału pierwszego, zatytułowanego *Metodologiczne i teoretyczne aspekty systemu wyborczego*. Właśnie tutaj brakuje modelu systemu wyborczego Federacji Rosyjskiej jako jednego z podsystemów systemu politycznego Federacji Rosyjskiej. Doktorant przyjął, zaprzeczając podstawowym założeniom analizy systemowej, że system wyborczy, system partyjny i system polityczny są odrębnymi, chociaż powiązаныmi bytami. W pracy nie ma śladu świadczącego o tym, że Doktorant wie, iż każdy z tych systemów jest rodzajem systemu w znaczeniu ogólnym i epistemologicznym zara-

zem, jakie nadał mu L. von Bartalanffy, i co zostało później rozwinięte w postaci bardziej lub mniej rozbudowanych modeli cybernetycznych, z modelem D. Eastona włącznie.

Brak zastosowania metody analizy systemowej spowodował, że Doktorant nie mógł odnieść się krytycznie do spotykanych definicji systemu wyborczego, które przytoczył na stronach 30-31 i bezpodstawnie zaproponował swoją definicję (s. 40). Według Niego system wyborczy tworzy prawo wyborcze i „organy państwowe realizujące stosowanie norm prawnych podczas organizacji i przeprowadzaniu demokratycznych wyborów”. Słowo „demokratycznych” pozostawię tu bez komentarza, bo trzeba byłoby napisać zbyt dużo. Ważniejsze jest coś innego. Doktorant wyrzucił z systemu wyborczego to, co zasadniczo uwzględnia w nim przewodniczący Centralnej Komisji Wyborczej FR, W.J. Czurow. Doktorant nie mógł przyjąć, że partie czy masmedia, które potraktował jako elementy innych systemów, współtworzą też system wyborczy. A przecież są wymienione w prawie wyborczym, podobnie jak „organy państwowe realizujące stosowanie norm prawnych podczas organizacji i przeprowadzaniu demokratycznych wyborów”, że się powtórzą. A Czurow widzi rzecz następująco (przytoczę w oryginale w celu ułatwienia sobie pracy).

Сегодня российская избирательная система представляет сложный **комплекс общественных отношений**, в котором можно выделить **ряд важнейших сегментов**:

Первое место занимает **законодательная база**. Здесь важна роль Федерального Собрания, всех субъектов, обладающих правом законодательной инициативой. ЦИК России таким правом не обладает, но имеет исключительную возможность, которой не обладает никто другой, – обобщения правоприменительной практики и представления ее Федеральному Собранию, а также другим субъектам законодательной инициативы.

Во-вторых, избирательную систему представляют **избиратели** – внутри страны и за рубежом. В России их свыше 110 млн., а включая избирателей, находящихся за пределами территории страны, – более 112 млн.

В-третьих, это **политические (общественные) объединения** – сотрудники аппаратов партий, партийные активисты, выдвинутые партиями кандидаты, уполномоченные от партий на выборах, доверенные лица кандидатов, финансовые

уполномоченные, наблюдатели от партий и иные представители. Суммарно, например, на парламентских федеральных выборах их было больше одного миллиона человек.

Четвертая часть избирательной системы – **средства массовой информации**. В современном мире провести демократические выборы без посредничества прессы, электронной или бумажной, Интернета – невозможно.

Пятая часть избирательной системы – **избирательные комиссии**. Суммарно вместе с участковыми избирательными комиссиями и резервом состава комиссий – более 1,4 млн. человек.

Следующая часть избирательной системы (шестая) – **Правительство Российской Федерации**. Есть главный организатор выборов, государственный орган – ЦИК России. Но по закону правительственные структуры, органы исполнительной власти оказывают масштабное содействие в подготовке материальной, технической стороны организации голосования. В том числе это все виды безопасности при организации выборов – пожарная безопасность, охрана общественного порядка, услуги связи, транспортные средства (которые предоставляют администрации на местах и государственные организации), и т.д. Это также Министерство иностранных дел России – организация выборов за рубежом, Минобороны России – организация голосования в воинских частях.

Председатель ЦИК России В.Е. Чуров выступил с лекцией «Избирательная система России: история, уроки, современность, задачи» на открытии спецкурса «Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации» в Московском государственном юридическом Университете (МГЮА) имени О.Е. Кутафина, 11 октября 2014 года.

Ze swojej strony dorzuciłbym jeszcze siódmy element – **имиджмейкеры** – instytucje dobrze znaną Doktorantowi, jak sadzę.

Oczywiście, przy założeniu modelu składającego się z tylu znaczących elementów Doktorant nie musiałby uwzględniać wszystkich. Wystarczyłoby, gdyby wskazał wybrane i uzasadnił to. Przede wszystkim zaś systemy wyborczy i partyjny powinien być potraktować jako podsystemy systemu politycznego, a nie jako mu równorzędne. Wypada mi tu podkreślić, że wytknięte przeze mnie niedociągnięcie w małym stopniu rzutuje na treść kolejnych rozdziałów. Doktorant skupił się na zmianach w prawie i na praktyce wyborczej w obwodzie kali-

ningradzkim. Oprócz tego, mimo że formalnie wyrzucił partie poza system wyborczy, pisze o nich tak, jakby jednak w nim były obecne.

W rezultacie powyższych uwag, 15-stronicowy podrozdział 1.4. *System wyborczy – system partyjny – system polityczny* (z wyjątkiem stron 102-105, których treści powinny znaleźć się w rozdziale drugim), uważam za niebyły bez straty dla dysertacji, a wręcz z pożytkiem dla niej. Jest on niepotrzebny, są w nim płytkie, bardzo elementarne, a momentami nawet kuriozalne informacje zawarte często w jednozdaniowych akapitach, które w najmniejszym stopniu nie znajdują odzwierciedlenia w dalszej części pracy, w żaden sposób się tam nie przekładają.

Nie mam zastrzeżeń godnych poruszenia w recenzji w stosunku do treści podrozdziału 1.3. *Prawo wyborcze i jego rola w systemie wyborczym na przykładzie Federacji Rosyjskiej*. Ograniczę się jedynie do uwagi, że z tytuł powinien brzmieć „Prawo wyborcze na przykładzie Federacji Rosyjskiej” oraz że ta część powinna stanowić odrębny rozdział.

Jeżeli przymkniemy oko na niezastosowanie analizy systemowej oraz wyrzucimy z pracy 10 stron podrozdziału 1.4. i wyodrębnimy podrozdział 1.3. jako rozdział i wykreślimy dwa pierwsze akapity z podrozdziału 1.2. *Podstawowe elementy systemu wyborczego*, to zarówno ten podrozdział, jak i poprzedzający go podrozdział 1.1. *System wyborczy i jego interpretacje*, a zatem i cała praca zyskują na jakości. Paradoksalnie, dwa pierwsze podrozdziały nie mają prawie nic wspólnego z systemem jako przedmiotem analizy systemowej. Pojęcie systemu odnosi się tu głównie do rodzaju procedury czy formuły wyborczej. Przedstawiona jest tu podstawowa wiedza na temat większościowego i proporcjonalnego systemu wyborczego, ich zalet i wad, stosowania na świecie. Są to treści przydatne dla rozważań w dalszej części pracy, znajdujące tam odzwierciedlenie.

Dobrze został opracowany rozdział drugi, pt. *Geneza systemu wyborczego Federacji Rosyjskiej – doświadczenie historyczne*. Doświadczenia historyczne

odnoszą się tu do historii systemu wyborczego Rosji porewolucyjnej i systemu wyborczego w ZSRR. Obie części nie wnoszą wprawdzie niczego nowego do wiedzy na ten temat, ale są w dysertacji potrzebne. Oceniam pozytywnie treść tego rozdziału, stanowi on dobrze napisaną historię tworzenia się systemu wyborczego, dobrze przybliżone prawo wyborcze i elementy funkcjonowania systemu w praktyce. Rozdział napisany jest interesująco, ładnym, komunikatywnym językiem.

Podobnie dobrze oceniam rozdziały trzeci i czwarty, w których omówione są podstawowe prawa wyborcze obywateli, zasady wyborcze wraz z ich zmianami, zmiany w ustawodawstwie regulującym wybory prezydenta FR i do Dumy Państwowej. Nie rozumiem przy tym, dlaczego Doktorant pominął wybory do Rady Federacji? Przecież tu zachodziły daleko idące zmiany w prawie wyborczym? Ostatni podrozdział rozdziału czwartego, zatytułowany *Wpływ systemu wyborczego na rosyjską politykę na poziomie federalnym*. Tytuł ten słabo odpowiada treści. Na początku Doktorant powtarza elementarne treści na temat rodzajów systemów wyborczych, większościowego i proporcjonalnego, a potem wymienia partie polityczne, które w Rosji powstawały od 1988 r., przy niektórych dając krótką charakterystykę. Pominął przy tym kilka partii znaczących i nie wiem dlaczego? Między innymi nie wymienił dwóch „partii władzy” lat 90. Chodzi o partie Demokratyczny Wybór Rosji oraz Nasz Dom – Rosja. Ta ostatnia wzmiankowana jest w rozdziale ostatnim dotyczącym wyborów w obwodzie kaliningradzkim. Podobnie zresztą jak Agrarna Partia Rosji i parę innych. Za wkład Doktoranta można uznać Jego analizy i rozważania w końcowej części tego podrozdziału, dotyczące wpływu systemów większościowego i proporcjonalnego wraz z regulacjami dotyczącymi partii politycznych na politykę federalną. Jednocześnie nie definiuje On polityki federalnej, więc nie wiadomo, na co taki czy inny system wyborczy wpływa.

Bez wątplenia główny walor pracy zawiera się w rozdziale ostatnim, pt. *Rozwój federalnego prawodawstwa wyborczego i funkcjonowanie systemu wy-*

borczego Federacji Rosyjskiej na poziomie regionalnym na przykładzie kaliningradzkiego obwodu Rosji. Rozdział napisany jest dynamicznie, widać w nim dużą znajomość rzeczy Doktoranta, panowanie nad materiałem empirycznym. Opis jest skrzyżowany. Krzyżują się zmiany w prawodawstwie wyborczym z wydarzeniami. Dla Doktoranta ważne jest przede wszystkim, jakie konsekwencje w praktyce wyborczej powodowały zmiany normatywne w tym i innym zakresie. Opisuje i analizuje wpływ różnorodnych rozwiązań na praktykę w kolejnych kampaniach wyborczych. Formułuje autorskie oceny i postulaty, które Jego zdaniem mogą usprawnić, ulepszyć system wyborczy. Zarówno to, jak i przedstawienie dynamiki systemu wyborczego obwodu kaliningradzkiego w formie syntezy obrazującej dobrze jego funkcjonowanie w okresie lat 1993-2013 uważam za osiągnięcie owoce, podnoszące wartość dysertacji.

Pozytywnie oceniam też *Zakończenie*. Doktorant odniósł się do celów sformułowanych we *Wstępie do wybranych problemów*, które przyciągnęły Jego szczególną uwagę oraz sformułował oceny i wnioski.

Biorąc pod uwagę przedstawioną ocenę stwierdzam, że w myśl przepisów ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowym i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, dysertacja przedstawiona przez mgra Siergieja Łuniowa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów procedury nadania Mu stopnia naukowego doktora nauk społecznych w zakresie nauk o polityce.

Andrzej Czajkowski